

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/48>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

CRIMINAL AND LAW FEATURES OF THE SUBJECT AND SUBJECTIVE SIDE OF FORCING TO MARRIAGE

Лимонченко М.С., аспірант
кафедри кримінального права та процесу

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Статтю присвячено питанням кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони вчинення примушування до шлюбу, визначенню особливостей характеристики суб'єкта цього складу кримінального правопорушення. Наголошено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 КК України, відповідно до діючої редакції статті КК України є фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (18 років). Водночас кримінологічна характеристика суб'єкта зазначеного кримінального правопорушення демонструє, що їм часто виступає інший з подружжя, бувший член подружжя, або особа, яка перебуває з потерпілою у фактичних сімейно-правових відносинах, батьки, інші близькі родичі. Це дозволило запропонувати можливість доповнення змісту ст. ст. 151-2 КК України положеннями щодо кримінальної відповідальності таких суб'єктів. Зрозуміло, що їх відповідальність у частині тяжкості та виду кримінально-правової санкції має носити більш підвищений характер. Сформульовано доповнення положення ст. 151-2 КК України ч. 3 такого змісту «Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, яка перебуває або перебувала з потерпілою особою у шлюбі або фактичних шлюбних відносинах...». Підкреслено, що кримінальне правопорушення, визначене у ст. 151-2 КК України, може бути вчинене виключно у формі прямого умислу. Тобто винна особа усвідомлює суспільну небезпеку та протиправність свого діяння (навіть коли воно викликано дотриманням певних соціальних традицій або звичаїв), передбачає настання негативних наслідків і свідомо бажає їх настання. Підкреслено, що так само не виключає винності правопорушника факт того, що потерпіла (потерпілий) погодився (одразу або після спливу певного часу) на укладення або, навпаки, розірвання шлюбу. Наслідкування винною особою національної або релігійної традиції, звичаєм національних (етнічних) меншин не може бути прийнято як аргумент, який виключає винність особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 151-2 КК України.

Ключові слова: примушування до шлюбу, вина, суб'єкт кримінального правопорушення, релігійні традиції, звичаї національних (етнічних) меншин.

The paper is dedicated to issues on criminal and law features of subjective side of forcing to marriage, and identification of peculiarities of characteristic of subject of composition of this criminal offense. There is stressed, the natural, sane person who has reached the age of criminal responsibility (18 years) is a subject of criminal offense provided by Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine, according to in accordance with the current version of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, criminological characteristic of the subject of the criminal offense mentioned above, demonstrates that one of the couple or former member of the couple, or a person who is with the victim in a relationship of actual family law, parents, other close relatives can be often the subject of the criminal offense. This allowed to suggest the possibility of supplementing the content of Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine provisions on criminal liability of such subject. It is clear, their liability in the part of severity and type of criminal sanction has to be higher. Addition to the provisions of Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine Part 3 is suggested. This addition is the following: "The same action, that are committed by close relatives or family members, a person who is or has been with the victim in a marriage or actual marital relationship...". There is emphasized, that the criminal offense provided by the Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine, can be committed as a direct intent exclusively. Thus, the guilty person is aware of the social danger and illegality of his action (even when it is caused by the observance of certain social traditions or customs), anticipates the occurrence of negative consequences and consciously desires their occurrence. There is outlined, the fact that the victim agreed (immediately or after a certain time) to the conclusion or, conversely, divorce, does not exclude guilt of the offender. Inheritance by a guilty person of a national or religious tradition, customs of national (ethnic) minorities cannot be accepted as an argument that excludes the guilt of a person in committing a crime under Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: forcing to marriage, guilt, subject of criminal offense, religious traditions, customs of national (ethnic) minorities.

Постановка проблеми. Важливим елементом кожного складу кримінального правопорушення є наявність суб'єкта та обов'язкове встановлення його вини. Відсутність у діянні ознак суб'єкта злочину, встановлених законом про кримінальну відповідальність, свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення. Широку дискусію в кримінально-правовій науці також викликають питання вини та її форм. У межах досліджень вина розглядається як внутрішня причина, що спрямовує людину до вільного, відповідального, етичного самовизначення, внаслідок чого вона володіє здатністю вирішувати справедливо, виступати проти несправедливого і уникати забороненого. Зазначене повною мірою стосується кримінальної відповідальності за вчинення примушування до шлюбу. На жаль, останні десятиліття відзначаються

поширенням насильства щодо жінок, включно з домашнім насильством, що привертає підвищену увагу з боку міжнародної спільноти та знаходить своє відображення в міжнародному гуманітарному та кримінальному праві. Серед останніх викликів можна назвати репресивні заходи проти прав та свобод жінок у захопленому талібами Афганістані, криваві події на Близькому Сході, що провокують зростання міграційних процесів.

З моменту включення примушування до шлюбу до змісту кримінального законодавства навколо диспозиції ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» Кримінального кодексу України (далі – ККУ) розгорнулася гостра наукова дискусія. Її ядром є дилема щодо доцільності криміналізації даного діяння та способів викладення диспозиції її норми. Отже, проблема встановлення адекватної

кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу набуває особливої актуальності в сучасних умовах.

Оцінка стану літератури. Теоретичною основою для дослідження, стали праці вітчизняних науковців: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, О.М. Костенка, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Ф.Г. Бурчака, О.Я. Светлова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка та інших відомих учених. Значна кількість сучасних науковців досить скептично оцінює перспективи правозастосування ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» ККУ. Зокрема, А.А. Васильєв, К.В. Юртаєва заперечують необхідність імплементації норм, вітчизняні науковці С.Ф. Денисов, А.О. Мартиненко також обгрунтовують недоцільність криміналізації примушування до шлюбу недостатньою суспільною небезпекою, яку може становити подібне діяння [1, с. 58]. Водночас вітчизняний кримінальний закон підштовхує правозастосовну практику та науково-теоретичну думку до активізації додаткових зусиль із забезпечення прийнятих у світі стандартів та гарантій прав і свобод людини і громадянина.

Мета і завдання. Для визначення шляхів удосконалення практичного застосування відповідної кримінально-правової заборони необхідно сформулювати кримінально-правову характеристику суб'єктивної сторони вчинення примушування до шлюбу та визначити особливості характеристики суб'єкта цього складу кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Філософська та загально-теоретична правова думка визначає, що як обов'язковий елемент до складу будь-яких суспільних відносин входять їхні суб'єкти (учасники). З'ясування соціальних функцій учасників суспільних відносин дозволяє правильно визначити їхню суть (зміст) та об'єм, охоплені охороною з боку кримінального закону. Отже, обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення (злочину) виступає його суб'єкт. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Тобто суб'єкт злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: а) фізична особа; б) осудна особа; в) особа, що досягла відповідного віку. Сукупність таких ознак суб'єкта кримінального правопорушення є обов'язковою для всіх злочинів (складів злочинів), передбачених в Особливій частині КК України. Традиційно в науці кримінального права суб'єкт кримінального правопорушення, що характеризується цими ознаками, прийнято називати загальним [2, с. 182].

Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак указує на відсутність суб'єкта злочину взагалі. Кримінально-правова теорія поділяє ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення на обов'язкові та факультативні. Водночас до обов'язкових належать фізичний стан особи, вік, з якого настає правосуб'єктність та осудність, а до факультативних – передбачені в статті Особливої частини КК України для суб'єкта конкретного складу кримінального правопорушення. За вказаними ознаками суб'єкт складу злочину поділяється за видами на загальний (ч. 1 ст. 18 КК України) та спеціальний (ч. 2 ст. 18 КК України) [3, с. 308].

У тих випадках, коли, окрім обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбачаються його додаткові ознаки, їх (ознак) наявність (сукупність) дає змогу охарактеризувати суб'єкта кримінального правопорушення як спеціальний. Ознаки такого спеціального суб'єкта можуть закріплюватися в окремих нормах КК України або визначатися тлумаченням їхніх окремих положень. У разі відсутності будь-якої ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення наявність складу злочину, елементом якого є такий суб'єкт, виключається [4, с. 144].

Суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, що здатна проявляти свою волю і свідомість у вигляді

вчинення певного злочину. Ця здатність є в тієї особи, воля якої перебуває у стані сваволі, а свідомість – у стані ілюзій, утворюючи комплекс сваволі й ілюзій. Злочинцем є суб'єкт злочину, який проявив свій комплекс сваволі й ілюзій у вигляді вчинення злочину. Так слід, на нашу думку, зауважує професор О. Костенко, визначити склад злочину і його елементи у світлі соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства [5, с. 31].

Не менш важливою є ознака осудності суб'єкта примушування до шлюбу. Юридичним критерієм осудності є факт вчинення кримінального правопорушення психічно здоровою особою, яка здатна повною мірою усвідомлювати фактичну сторону і суспільно небезпеку свого діяння та керувати своїми діями під час вчинення злочину [6, с. 160–161].

З визнанням особи осудною пов'язана і реалізація мети кримінального покарання. Тільки осудні особи здатні правильно усвідомлювати не тільки сутність учиненого злочину, але й характер покарання, його вид, соціальне призначення. За таких умов покарання, що призначене винній особі, багато в чому визначає подальшу її поведінку, пов'язану з невчиненням нових злочинів.

Зрозуміло, що довільне поширення кола суб'єктів кримінального правопорушення неминуче веде до збільшення обсягу охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин і, в кінцевому підсумку, до безпідставного поширення меж дії самого кримінального закону, хоча звуження кола осіб призводить до необгрунтованого обмеження дії тієї ж кримінально-правової норми. Фактично і в першому, і в другому випадках відбувається порушення самого закону, тому що межа його дії mimo волі законодавця звужується або поширюється на відносини, що фактично не охороняються, за його задумом, певною кримінально-правовою нормою. Зазначене є особливо важливим у сфері кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних із примушуванням до шлюбу.

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 КК України, відповідно до діючої редакції статті кримінального законодавства є фізична, осудна особа яка досягла віку кримінальної відповідальності (18 років). Сьогодні йдеться про встановлену відповідальність загального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 ККУ. Водночас із позицій кримінологічної характеристики суб'єкта зазначеного і подібних суміжних складів злочину ними часто виступає інший з подружжя або бувший з подружжя, або особа, яка перебуває з потерпілою у відносинах фактичних сімейно-правових відносин, – батьки, інші близькі родичі.

Зазначене повністю відповідає ідеології, закладеній у норми Стамбульської конвенції, що спрямована на формування кримінально-правового захисту потерпілої особи (передусім це жінки) від її близьких родичів. З позицій кримінологічної характеристики особи злочинця це можуть бути такі учасники сімейно-правових відносин, як: чоловік або дружина; бувший член подружжя, співмешканець або співмешканка; бувший співмешканець або співмешканка, або треті особи (батьки, інші родичі, особи які перебувають в інтимних «позасімейних» відносинах. Щодо останніх наголошуємо саме на «позасімейних», а не «позашлюбних відносинах»).

Аналіз суспільної небезпеки цього протиправного діяння, кримінально-правова «вразливість» потерпілої особи, задіяння родичів у вчинення примушування до шлюбу дає можливість переглянути доцільність віднесення цього діяння до справ приватного обвинувачення. Досить часто потерпіла особа просто практично не має можливості самостійно подати заяву про вчинений щодо неї злочин. Вважаємо необхідним виключити ст. 151-1 КК України з переліку справ «приватно-публічного» обвинувачення. У підсумку наголосимо, що близькі родичі можуть і повинні розглядатися нами як спеціальні суб'єкти примушування до шлюбу.

Це дозволяє запропонувати розглянути можливість доповнення положень ст. ст. 151-2 КК України положеннями щодо кримінальної відповідальності таких суб'єктів. Зрозуміло, що їх відповідальність у частині тяжкості та виду кримінально-правової санкції має носити більш підвищений характер. Відповідно, можна запропонувати доповнити положення ст. 151-2 КК України ч. 3 такого змісту: «Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, яка перебуває або перебувала з потерпілою особою у шлюбі або фактичних шлюбних відносинах...». Відповідно, ч. 2 ст. 151-2 КК України вважати частиною 3 цієї статті.

У ст. 62 Конституції України закріплені важливі принципи, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину. Суб'єктивна сторона примушування до шлюбу – це внутрішній зміст злочину, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона реалізує об'єктивну сторону примушування до шлюбу, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Суб'єктивна сторона примушування до шлюбу створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст цього злочину, тому є його внутрішньою в порівнянні з об'єктивною стороною. Якщо об'єктивна сторона складу злочину становить його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці злочину під час його вчинення, а наслідки злочину можуть сприйматися і після його вчинення, то суб'єктивна сторона безпосередньому сприйняттю людьми піддана бути не може. Адже це процеси, які відбуваються у психіці винного, й об'єктивне їх визначення можливе тільки завдяки дослідженню об'єктивної сторони складу злочину інших ознак, які входять до складу злочину [7, с. 116].

Вина особи в злочині, якщо її розуміти як вчинення особою злочину, є суб'єктивно-об'єктивним феноменом, тобто єдністю суб'єктивного й об'єктивного. Таке розуміння вини веде до нового розуміння причинно-наслідкового зв'язку в складі злочину [5, с. 31].

Водночас, як зауважує Р.В. Вереша, встановлення певного психічного ставлення суб'єкта до вчиненого діяння у формі умислу або необережності недостатньо для визнання його вини у вчиненому злочині. Для наявності вини потрібна оцінка цього психічного ставлення, яка підтвердила би докірливість його волеутворення. Таким чином, нормативне поняття вини полягає в оцінці психічного ставлення особи до скоєного нею конкретного діяння з точки зору можливості її правомірної поведінки, на підставі чого може бути зроблений висновок про докірливість її волеутворення [8, с. 369].

Саме в контексті психологічного розуміння вини примушування до шлюбу на окрему увагу заслуговують питання впливу соціальних норм, традицій і звичаїв на визначення питання винності особи. У контексті правильної кваліфікації діяння, охопленого диспозицією статті 151-2 КК України, необхідно оцінити вплив на формування вини особи певного «культурно-традиційного коду», зумовленого особливостями виховання особи, середовища, в якому вона дорослішала і морально-етичні переконання якого вона перейняла.

У теорії права загальноприйнятим є розуміння норм традицій і звичаїв як окремого різновиду соціальних норм, які регулюють поведінку. Подібно моральним нормам, вони встановлюються і охороняються від порушень суспільством або соціальною групою, яка визнає традиції і звичаї. Водночас цей вид соціальних норм має свої особливості. Традиції і звичаї – це соціальні норми, що формуються в суспільстві стихійно (природно) із всього укладу життя людей у результаті довгого, багатократного повторення певних дій і через це стають звичними, обов'язковими в житті людей. Звичай, таким чином,

закріплює те, що склалося в результаті тривалої соціальної практики, тобто результати суспільного досвіду. Дії, вчинки, котрі в певному соціальному середовищі багатократно повторюються, стають звичаями (загальними правилами) за умови, якщо вони сприймаються суспільством або певною соціальною групою.

Традиції – це зазвичай правила поведінки, що склалися в далекому минулому, а в сучасному суспільстві існують як звички, а тому виконуються автоматично, не вимагають спеціальних засобів для забезпечення їх виконання.

До звичаїв тісно примикають традиції, котрі в меншій мірі пов'язані зі звичкою і представляють собою узагальнені норми поведінки людей. Традиції виражають прагнення людей продовжити, зберегти форми поведінки, що передаються від попередніх поколінь (традиції відзначати ювілейні дати, дні народження, проводи до лав збройних сил і т. ін.). Велику роль традиції відіграють у міжнародних відносинах, у дипломатичному протоколі.

Водночас релігійні норми – це правила поведінки, встановлені різними віросповіданнями (наприклад, правила шариату в мусульман). Такі норми містяться в релігійних книжках: Біблії, Корані, Талмуді та ін. Для осіб, які сповідають певну релігію, ці норми є обов'язковими. Релігійні норми мають різний зміст. Одні з них визначають порядок організації і діяльності релігійних об'єднань, общин, монастирів, братств, інші регламентують відносини віруючих людей з іншими людьми, їх діяльність у «мирському» житті, третя група релігійних норм закріплює порядок проведення релігійних обрядів.

Історії відомі досить тривалі періоди часу, коли релігійні норми мали юридичне значення: вони регулювали сімейно-шлюбні, майнові та інші суспільні відносини. Натепер релігійні норми виступають джерелом права в деяких країнах, що сповідають іслам. З їх допомогою регулюються різні сторони життя людей – державні (конституційні), цивільні, сімейно-шлюбні відносини – розглядаються і вирішуються кримінальні справи. Однак у більшості сучасних держав церква, релігійні організації відокремлені від держави, релігійні норми регулюють відносини тільки між віруючим і не мають юридичного значення.

Водночас необхідно пам'ятати, що звичаї продовжують відігравати певну роль у регулюванні суспільних відносин в Україні. Їхня роль значно вужча, ніж та, що відіграють інші джерела права, такі як нормативно-правові акти, договори. За юридичною силою звичаї поступаються останнім. Звичаї можуть застосовуватися лише тоді, коли вони не суперечать законодавству, договору, моральним засадам суспільства. Однак багато звичаїв знайшли своє закріплення в правових нормах, і даний факт також є підставою вважати звичай важливим джерелом права [9, с. 162].

Один із стародавніх весільних звичаїв – це «крадіжка» або «умикання» нареченої нареченим (викрадення жінки для вступу в шлюб). Даного звичаю дотримувалися багато народів Кавказу (осетини, інгуші, аварці, даргинці й ін.), корінні нечисленні народи Півночі (ненці, евенки, ханти, мансі тощо) і слов'яни. За відсутності даних національної правової системи ми можемо скористатися результатами соціологічних досліджень у Російській Федерації, яка завдяки багатонаціональному складу населення зіштовхується з проблемами «втручання» агресивного звичаєвого права в регулювання суспільних відносин (також важливо пам'ятати, що кримінальне законодавство Російської Федерації не містить окремої правової норми щодо кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу). Так, Г.В. Пережогіна у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому кримінально-правовому регулюванню реалізації народних звичаїв, наводить такі результати опитування співробітників правоохоронної системи про наявність у викраденні нареченої майбутнім чоловіком ознак складу злочину, передбаченого ст. 126 КК РФ

(викрадення людини): 41,1% (37) опитаних відповіли, що даний звичай не містить ознак злочину, 43,3% (39) вважають, що ознаки складу злочину є, 15,5% (14) дали свою відповідь, де пропонують урахувати згоду на викрадення нареченої і родичів під час вирішення питання про караність/некараність діяння [10, с. 218].

Аналізуючи суб'єктивну сторону складу злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за вчинення примушення до шлюбу, необхідно також приділити увагу питанню мети злочину.

Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому з'ясування суб'єктивної сторони має важливе значення. Вона виступає обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, а її наявність чи відсутність дає можливість відмежувати злочинне діяння від незлочинного.

Відсутність певного мотиву або мети також може виключати склад злочину і кримінальну відповідальність. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння, це бажання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Вона є характерною ознакою умисних злочинів, що вчиняються з прямим умислом. Визначити, які конкретні злочинні наслідки своїх дій передбачав винний та бажав їх настання, можливо лише за ретельного аналізу складу вчиненого злочину та виявлення його елементів і всіх обставин справи. Порушення цієї вимоги породжує серйозні помилки щодо кваліфікації злочину. Частина 1 ст. 151-2 КК України прямо наголошує на тому, що склад злочину примушення до шлюбу буде присутній у діях правопорушника в частині примушення особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу в співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, лише з такою спеціальною метою. Цікавим нюансом є те, що досить часто закріплення такого факультативного елементу суб'єктивної сторони примушення до шлюбу, як мета злочину, як обов'язкового вказує на підвищену суспільну небезпеку діяння, що дозволяє порушити питання про достатній рівень караності визначеного у кримінальному законодавстві протиправного діяння.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 КК України, відповідно до діючої редакції статті кримінального законодавства є фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (18 років). Отже, сьогодні йдеться про загальний суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 КК України. Водночас із позицій кримінологічної характеристики суб'єкта зазначеного злочину їм часто виступає інший з подружжя, бувший з подружжя, особа, яка перебуває з потерпілою у фактичних сімейно-правових відносинах, батьки, інші близькі родичі. Це дозволяє запропонувати розглянути можливість доповнення положень ст. ст. 151-2 КК України положеннями щодо кримінальної відповідальності таких суб'єктів. Зрозуміло, що їхня відповідальність у частині тяжкості та виду кримінально-правової санкції має носити більш підвищений характер.

Відповідно, можна запропонувати доповнити положення ст. 151-2 КК України ч. 3 такого змісту: «Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, яка перебуває або перебувала з потерпілою особою у шлюбі або фактичних шлюбних відносинах...».

Кримінальне правопорушення, визначене у ст. 151-2 КК України, може бути вчинено виключно у формі прямого умислу. Тобто винна особа усвідомлює суспільну небезпеку та протиправність свого діяння (навіть коли воно викликано дотриманням певних соціальних традицій або звичаїв), передбачає настання негативних наслідків і свідомо бажає їх настання.

Зазначене дозволяє зробити певний висновок. Наслідкування винною особою національній або релігійній традиції, звичаям національних (етнічних) меншин не може бути прийнято як аргумент, який виключає винність особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 151-2 КК України. Особа усвідомлює протиправність свого діяння (відповідно до загального принципу про те, що незнання законодавства країни свого перебування не звільняє таку особу від відповідальності, як і осіб, які постійно або переважно проживають на її території чи є її громадянами), передбачає настання негативних наслідків та свідомо бажає їх настання. Так само не виключає кримінальної відповідальності і, відповідно, не виключає винності правопорушника факт того, що потерпіла (потерпілий) погодився (одразу або після спливу певного часу) на укладення або, навпаки, розірвання шлюбу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисов С.Ф., Мартиненко А.О. Про доцільність криміналізації примушення до вступу в шлюб в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 трав. 2018 р., м. Дніпро). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 58.
2. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікації злочинів. *Підприємництво, господарство і права*. 2019. № 7. С. 182–187.
3. Федулова І.М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 308–318.
4. Берзін П.С., Гацелюк В.О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 144–159.
5. Костенко О. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму. *Право України*. № 9. 2010. С. 31–39.
6. Кримінальне право. Особлива частина : підручник. Київ : НАВСУ Правові джерела, 1999. 896 с.
7. Никифоров Б.С. Суб'єктивна сторона в «формальних» преступлениях. *СГП*. 1971. № 3. С. 115–120.
8. Вереша Р.В. Об'єктивна теорія вини в кримінальному праві. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. Вип. 17. С. 369–373.
9. Головкін О.В. Звичай як джерело сімейного права України : історія і сучасність. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 159–163.
10. Пережогина Г.В. Уголовно-правовое регулирование реализации народных обычаев : автореф. дисс. ... на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.08. Тюмень, 2018. 218 с.